

Platónův „mýtus o jeskyni“ [1997]

Český rozhlas 15. 6. 1997, Škola Aria

01

Různé přístupy, různé předpoklady a různá výbava. Nutnost si uvědomit meze našich momentálních možností – a tím i úkoly, které zůstávají před každým z nás, kdo by se chtěl věcí vážně zabývat. a) Řečtina – bez té není náležitá interpretace vůbec možná. b) Platónova řečtina – znalost ostatních textů je nezbytná, neboť každý filosof užívá nejen zvláštních termínů, ale často i obecných slov v posunutých významech. c) Celková znalost Platóna je významná také proto, že nejde jen o interpretaci jednotlivých vět nebo malých celků, nýbrž o rozpoznání Platónovy filosofické strategie. d) Je zároveň velmi důležité si dobře uvědomovat vlastní východiska a způsoby myšlení, abychom do textu nevkládali své významy a myšlenky. – Nebudu uvádět další body, upozorním jen v několika příkladech na nezbytnou obezřetnost, bez níž by naše příští počínání nemohlo být považováno za „omezeně platné“.

02

Nejprve si přečteme oddílek 514–515a, a to v obou dostupných českých překladech. Pokusme se na prvním místě odpovědět na otázku, oč tu vlastně jde a co má Platón resp. jeho Sókratés na mysli. Jde o obraz (EIKONA), který je charakterizován jako „divný“ (ATOPON), a dokonce sami vylíčení věžňové (DESMÓTAS) jsou „divní“ (ATOPOYS, vše je v akusativu, protože LEGEIS). Na Hoškově překladu nás zarazí slova „přirozená povaha“, zatímco v Novotném nic podobného nenajdeme. Když se podíváme do původního textu, zjistíme, že tam je pouze FYSIS (TÉN HÉMETERAN FYSIN), tedy „naše FYSIS“. Novotný toto slovo zcela vynechal, takže čtenář jeho překladu není upozorněn na to, že jde o obraz naší, tj. lidské FYSIS, zatímco uvádí slovo „duše“, které v originálu vůbec není. Naproti tomu Hošek bezdůvodně a dokonce protismyslně mluví o „přirozené povaze“. Především se v češtině slova „povaha“ užívá jako překladu řecké FYSIS, tedy ve stejném významu jako slova „přirozenost“. (FYSIS však se jindy překládá jako „příroda“, což ovšem ukazuje na docela jiný okruh problematiky, takže to necháme stranou.) V čem je protismyslnost Hoškova překladu? Platón nechá Sókrata o FYSIS vzdělané a nevzdělaném (TÉN FYSIN PAIDEIAS KAI APAIDEOYSIAS) – a vzdělaná FYSIS už ovšem není „přirozená“ v našem běžném smyslu. Zde tedy vidíme, že s překlady opravdu nelze pořádně pracovat a že nelze pomíjet řecký originál, chceme-li se dobrat něčeho spolehlivějšího a podstatnějšího. Protože však všechno nasvědčuje tomu, že v mýtu o jeskyni jde především o obraz naší, tj. lidské FYSIS, musíme se tázat, co se u Platóna tímto slovem míní, zejména pak, co se jím míní v našem textu. To ovšem dnes nemůžeme podniknout, a zejména bych já sám nebyl tou pravou osobou, která by vám k tomu mohla říci něco víc, než co jsem sám vyčetl z literatury. (Zde bych mohl případně zájemce upozornit třeba na tübingskou dissertaci Dietricha Mannspergera *Physis bei Platon* z r. 1969.)

03

Nyní dva příklady jiného aspektu, totiž pochopení celkového smyslu mýtu o jeskyni. V zimním semestru 1931–32 měl Heidegger ve Freiburgu dvouhodinovou přednášku, v níž se víc jak z poloviny zabýval „podobností o jeskyni“ (a v druhé polovině dialogem Theaitetos). Již rok předtím měl Heidegger poprvé přednášku se stejným názvem, totiž „Vom Wesen der Wahrheit“, kterou potom v řadě nových verzí přednesl ještě mnohokrát a kterou pak v roce 1943 vydal

tiskem (a později 1967 zařadil do souboru svých textů pod názvem *Wegmarken*). Tu známe také z českého překladu, který v definitivní redakci publikoval Jiří Němec v bilingvě v roce 1970 a která nedávno vyšla znovu. Celý Heideggerův výklad je veden myšlenkou, že podobenství o jeskyni může být chápáno jako významný poukaz či pokyn (Wink), jak chápat podstatu („bytostné učení“, tedy Wesen) neskrytosti (der Unverborgenheit, jak Heidegger překládá téměř po celý svůj život řecké ALÉTHEIA, od čehož ustupuje až na sám závěr svého filosofování). (6300, GA 34, Vom Wesen der Wahrheit. Zu Platons Höhlengleichnis un Theätet, 1988, s. 21.) Heidegger mluví o čtyřech stadiích dění, které je v podobenství znázorněno (versinnbildlicht). To nám na jedné straně dokumentuje Heideggerův protimetafyzický přístup, v němž se opírá o původní (etymologický) význam slova FYSIS, nerozlučně spjatý s pohybem, s děním, s životem a jeho rozením, růstem a umíráním, zejména však o na první pohled nepřesvědčivé chápání Platónovy strategie, totiž že jde o podobenství cesty za pravdou či možná přesněji cesty pravdy či pravé cesty života.

04

Jako druhý příklad uvádím Heideggerova žáka, heidelbergského profesora filosofie Georga Pichta, který o Platónově mýtu o jeskyni přednášel hned v prvním roce svého působení na nově zřízené katedře filosofie náboženství na Evangelické theologické fakultě university v Heidelbergu v roce 1965–66. (Viz: *Die Fundamente der Griechischen Ontologie*, Stuttgart 1996, s. 37 a násl.) Picht mluví záměrně o mýtu o jeskyni, a dokonce celou jednu kapitolu nadepisuje „Náboženské kořeny platónských obrazů“ (*Die religiösen Wurzeln der platonischen Bilder*). Picht proto poukazuje na souvislost Platónem užitého mýtu o jeskyni s pythagorejskou tradicí a zejména s orfickým básnictvím. Připomíná přitom zejména ozvuky tohoto orficko-pythagorejského učení a mysterijních kultů v jiných Platónových textech, zejména v dialozích Gorgias, Faidon, velký mýtus ve Faidroni a ovšem samu Ústavu. Pochopitelně nejde o to, že by Platón tyto mýty přebíral doslovně, nýbrž že jim rozumí filosoficky, tj. že jim dává filosofický význam, čili že je reinterpretuje. (Platón se výslovně vyjadřuje o legitimitě filosofické práce s mýtu v 7.dopise.) Zase jen na ukázkou si tu připomeneme příslušné místo v Gorgiovi, kde Sókratés cituje a vykládá Euripída.

05

Pichtův přístup se tedy vyznačuje důrazem na mytické a náboženské kořeny samotného přirovnání či podobenství: jeskyně je pro Řeky obrazem pro říši mrtvých, tedy pro Hadés (45). A že to tak Platón skutečně myslel, dokazuje podle Pichta pozdější (516d) citace slavného výroku z XI. knihy Homérovy Odyssey, kde jde o Odysseovu cestu do podsvětí. Právě proto si musíme postavit otázku: jak k tomu je vůbec Platón dochází, že svět živých lidí přirovnává k říši mrtvých? A odpověď je jediná: ta myšlenka je původně myticko náboženská a Platón ji nechá Sókrata vyslovit právě v navázání na Euripída a spojovat ji s poukazem k nějakému vtipnému spisovateli „snad ze Sicílie nebo z Itálie“ (Gorgias 492e-493a). Picht tím výslovně poukazuje na to, že se řecká filosofie vyvinula z určitých náboženských představ (daß sich die Philosophie der Griechen aus bestimmten religiösen Vorstellungen entwickelt hat – 50), které představují stejný rozvrh, do něhož pak myšlenkově proniká filosofie. Pichta to vede k postavení otázky, která má základní důležitost: nedostáváme se tak k jakémusi rozcestí, k alternativě buď z pozice křesťanů, zakotvených v židovské tradici, odmítnout a zavrhnout náboženství starých Řeků jako pohanské modlářství a tím také popřít pravdivost řecké ontologie právě pro její náboženský původ, anebo – pokud se ukáže, že takto skoncovat s řeckou ontologií vůbec nepůjde lehce, přijmout možnost, že je něco pravdivého v řeckém náboženství nebo alespoň v určitých oblastech

řeckého náboženského myšlení. Jak vidíte, je Pichtova hermeneutická strategie orientována v jistých momentech zcela odlišným, novým způsobem ve srovnání s Heideggerem. Ten jako lehce katolizující „novopohan“ zůstává na cestě ryze řeckého způsobu myšlení, i když chce obnovit ty jeho složky, na které evropská filosofická tradice dokonale zapomněla, kdežto Picht, jeho protestantsky zakotvený žák, si klade otázku na základě jasného vědomí, že evropské myšlení není založeno jen na jedné, totiž řecké tradici, nýbrž prostřednictvím křesťanství ještě na druhé, značně odlišné tradici židovské. (Je to tím pochopitelnější, že Picht přednáší filosofii studentům theologie, ale má to i samostatnou relevanci teoretickou.)

06

Nás ovšem v dalším čtení a výkladu nebudou zajímat ani tyto náboženské kořeny onoho příměru lidského života k pobytu v jeskyni, ani vyvozovní nějakých dalekosáhlých závěrů pro interpretaci Platónova pojetí pravdy nebo pro jeho tzv. ontologii. Myslím, že je všem dostatečně jasno, že bychom s tím nemohli být dnes v žádném případě hotovi. Pokusme se na pozadí toho, co jen namátkou a se vsí lehkostí bylo o možném pozadí naznačeno, číst nyní sám text – a to v češtině, s tou výhradou, kterou jsem vyslovil na počátku, pokud jde o nutnost čtení v řečtině. Právě zmíněné příklady nám budou k dispozici zase jen na malou ukázkou toho, jak jsou různé kontexty důležité pro porozumění a výklad textu. Výklad totiž znamená myšlenkovou rekonstituci a rekonstrukci něčeho, co vlastně před námi v textu není, neboť před námi jsou na několika řádcích a stránkách jen značky, jen rozmanitá písmenka, a už samo přečtení znamená, že se do toho musíte sami aktivně vložit. Myslím, že jsem Vám už někdy minule citoval Odo Marquardovu definici hermeneutiky jako té zvláštní disciplíny, která nás učí najít v textu to, co tam není. Pochopitelně to v žádném smyslu neznamena tam vkládat, zastrkávat to, co tam nepatří. O tom pak musí být vždycky znovu diskuse. Ale teď už pojďme číst a srozmívat.